

BLUTMAN LÁSZLÓ

A nemzetközi jog a magyar bírósági joggyakorlatban

Az Európai Közösségek joga, a nemzetközi jog és a belső jog viszonya elsősorban alkotmányossági, és elméleti nemzetközi jogi kérdés. Ez a kérdéskör Magyarország nemzetközi jogi integrálódásával egyre több elméleti problémát vet fel. A jelen cikk tárgya ugyanakkor nem ez, hanem a bírói jogalkalmazás, amely az alkotmányossági és elméleti nemzetközi jogi kérdések szintjénél lejjebb helyezkedik el. Ennek következtében itt nem térhetek ki például a nemzetközi jog és a belső jog viszonyára. Szintén nem fogok kitérni a monizmus–dualizmus problémájára, és mellőznöm kell az Európa-jog közvetlen alkalmazhatóságának kérdéskörét. Ezek helyett elsősorban a magyar jogalkalmazást szeretném röviden áttekinteni – perspektívájában is –, a problémafelvetés szintjén.

Előzetes kérdésként felmerül, hogy az Európai Közösségek jogát leírhatjuk-e ugyanazokkal a paraméterekkel, mint a nemzetközi jogot, indokolt-e a két jogterület szétválasztása.¹ E témán belül a nemzetközi jog és a közösségi jog elkülönítése mindenképpen indokolt, hiszen egymástól viszonylag jól elkülöníthető rendszerekről van szó, és a bírói jogalkalmazásban az érvényesülés módja is eltérők lesznek. Előbb az általános nemzetközi joggal foglalkozom, utána röviden kitekintek az Európai Közösségek jogával kapcsolatban felmerülő ezirányú problémákra.

A nemzetközi jogon belül tenni kell bizonyos megkülönböztetéseket ahhoz, hogy megfelelően lehessen elemezni a bírói joggyakorlatban való érvényesülését. A nemzetközi jog két alapvető formában nyilvánul meg: egyrészt, mint nemzetközi szerződéses jog, másrészt, mint nemzetközi szokásjog. Ezen különbséget a jelenleg hatályos magyar alkotmány is elismeri, amikor különbséget tesz a nemzetközi jog általánosan elismert szabályai és a (vállalt) nemzetközi jogi kötelezettségek között.² További szempont a nemzetközi bíróságok joggyakorlata, hiszen ezek ítéletében a sokszor általános nemzetközi jogi szabályok konkrét formában nyilvánulnak meg, az elvileg lehetséges értelmezési alternatívák leszűkülnek, ami a nemzetközi jog érvényesülését, alkalmazását döntően érinti. Nem szabad ugyanakkor eltekinteni attól a tényről, hogy nemzetközi jogot

---

¹ Az Európai Uniót létrehozó, módosított 1992-es maastrichti szerződés alapján az Unió első pillérét alkotják az Európai Közösségek, míg a második pillért a kül- és biztonságpolitikai, a harmadik pillért a rendőrségi és igazságügyi együttműködés képezi. Az Európai Közösségek jogrendje és a másik két pillérhez tartozó nemzetközi jogi normák között jelentős eltérés van jogi jellegük és érvényesülésük tekintetében. A második és harmadik pillér alapjaiban kormányközi együttműködést jelent, és a hagyományos nemzetközi joghoz áll közel. Ennek megfelelően nem általában az Európai Unió, hanem csak az Európai Közösségek jogát vizsgálom külön.

² Alkotmány 7. § (1) bek.

külföldi, nemzeti bíróságok is alkalmaznak, amelyek állami szervként egy állam sajátos álláspontját jelenítik meg valamely nemzetközi jogi norma tartalmával kapcsolatban.

Ezekre tekintettel, a nemzetközi jog és a belső jog viszonyát illetően, a nemzetközi jog nemzeti bíróságok előtti alkalmazásánál az áttekintésnek négy alkérdésre kell kiterjeszkednie:

1. a nemzetközi szokásjog miként érvényesül a bírói jogalkalmazásban;
2. a nemzetközi szerződések hogyan érvényesülnek a bírói jogalkalmazásban;
3. a nemzetközi bírósági ítéletek miként hatnak a bírói jogalkalmazásra;
4. a nemzetközi jogot értelmező, más nemzeti bíróságok joggyakorlata hatással bír-e a hazai bíróságok gyakorlatára.

A nemzetközi szokásjog

Az Alkotmány 7. § (1) bekezdése szükségképpen külön kezeli a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait (tulajdonképpen a nemzetközi szokásjogot), elválasztja azokat az egyéb vállalt nemzetközi kötelezettségektől. E megkülönböztetés szükséges, ugyanis a nemzetközi szokásjog esetében, ahol az államok akarata nem kifejezetten, nem írásban jelenik meg, általában univerzális érvényű normákról van szó, melyek tartalma sokszor bizonytalan. E normákat, ennek következtében nem lehet hagyományos módon belső jogszabállyá transzformálni és kihirdetni, mint a nemzetközi szerződéseket, ami a mai magyar dualista gyakorlat. (A dualizmus szerint a nemzetközi jog és belső jog két különálló jogrendszer, és a belső jogban csak akkor érvényesülhetnek a nemzetközi jogi normák, ha azt a jogalkotó egy további aktussal transzformálja, azaz belső jogforrásként kihirdeti.)³

Éppen a nemzetközi jog általánosan elismert szabályai jelentik azon pontot, ahol a dualista rendszer törést szenved, hiszen nem írásos normát nem lehet transzformálni hagyományos módon. Az Alkotmánybíróság oly módon kívánja áthidalni a dualizmusból eredő problémákat, hogy a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait külön, egyedi transzformáció nélkül (az Alkotmány által megejtett általános transzformációval) tekinti a belső jog részének.⁴

A belső bírói jogalkalmazásban nemzetközi szokásjogot alkalmazni, különösen döntést erre alapítani, kétségtelenül merész szellemi vállalkozás. Annak meghatározatlansága miatt, sokszor igen bizonytalan, hogy létezik-e egyáltalán szokásjogi norma valamely kérdésben, illetve, ha létezik is, mi annak a tartalma, alkalmazásának feltétele. A nemzetközi jogban kialakultak azon módszerek, melyek segítenek megállapítani szokásjogi norma létét és annak tartalmát. E módszerek a belső bírói joggyakorlatban érhetően kevésbé ismertek.

Ennek ellenére, sok esetben rákényszerülhet a nemzeti bíróság, hogy szokásjogi normát alkalmazzon, vagy legalábbis foglalkozzon vele. Nyilvánvalóan ennek előfeltétele, hogy valamely fél felhívjon ilyen normát. Ennek valószínűsége jóval nagyobb ma már, ugyanis a nemzetközi jog egyre több olyan, magánfeleket is érintő jogviszonyt

³ A monizmus viszont a két normarendszert az egységes jogrendszer részeinek tekinti, így a nemzetközi jog norma belső jogi alkalmazásához nem kell további jogalkotói aktus, transzformálás. A kérdésről ld. bővebben BODNÁR LÁSZLÓ: *A nemzetközi szerződések és az állam*. Budapest 1987., különösen 15–103. p.

⁴ Ld. 53/1993 (X. 13.) AB hat. III. a. pont, 2/1994. (I. 14.) AB hat. II.B.1.2 pont.

szabályoz, amely tárgya belső bírósági eljárásnak (nemzetközi környezetvédelmi jog, menekültek, emberi jogok stb.)

Az Egyesült Államok bíróságai 1789-től kezdve, hozzávetőleg mindösszesen kb. 50 alkalommal alkalmaztak nemzetközi szokásjogot, ami nem nagy szám. Azonban ezek között vannak olyan ügyek, amelyek az amerikai egyetemeken az alkotmányjogi és a nemzetközi jogi tananyag megkerülhetetlen részei. Ilyen mindenekelőtt a *The Paquete Habana* ügy⁵ melyben a Legfelsőbb Bíróság a belső bírói joggyakorlat számára iránymutatást adott azon módszerekről, mellyel a szokásjogi norma léte és tartalma megállapítható. Ugyancsak nevezetes és sokat idézett, egy sokkal frissebb ügy, a *Filartiga v. Pena-Irala*,⁶ ahol a külföldi által, külföldön, külföldi ellen elkövetett, kínzásnak minősülő cselekménnyel kapcsolatban kezdeményezett kártérítési ügyben az amerikai bíróságnak vizsgálnia kellett, hogy a nemzetközi jog tiltja-e a kínzást, mivel csak ekkor van az amerikai bíróságoknak joghatósága eljárni. A bíróság végül megállapította, hogy nemzetközi szerződés nincs hatályban az Egyesült Államokra nézve e vonatkozásban, de a nemzetközi szokásjog tiltja a kínzást, így van jogosultság az ügyben való eljárásra.

A Japán Legfelsőbb Bíróság a *Sougil Young* ügyben (1976. január 16.) részletesen áttekintette, vajon kialakult-e egységes szokásjog a politikai bűncselekményt elkövetett személyeknél a visszatoloncolás (non-refoulement) tilalmát illetően. A Dél-afrikai Köztársaságban az *S. v. Petane* ügyben⁷ az volt a kérdés, hogy egy terrorizmussal gyanúsított személynek biztosítható-e a hadifogoly jogállás a nemzetközi szokásjog alapján. Ausztráliában *obiter dicta* történt a nemzetközi szokásjog szemrevételezése a nevezetes és irányadó *Teoh* ügyben,⁸ külföldi állampolgár kiutasításával kapcsolatban. Nagy-Britanniában irányadó esetek pl. *Chow Hung Ching* ügy,⁹ de különösen a *Trendtex Trading Corp. v. Central Bank of Nigeria* ügy,¹⁰ ez utóbbi Lord Denning mély és részletes okfejtésével.

A magyar bírói gyakorlatban a nemzetközi szokásjog nem játszik szerepet. Nincs tudomásom olyan ítéletről, amely nemzetközi szokásjogra hivatkozna vagy az ítélet arra épülne, akár a hivatkozás szintjén.

A nemzetközi szerződések

A nemzetközi szerződéseknek a magyar bírósági joggyakorlatban való érvényesülését illetően annyi megkorlátozást mindenképpen kell tennünk, hogy a magyar dualista rendszer esetében csak a transzformált szerződés érvényesülését vizsgálhatjuk. Egyes államokban úgy alakult a belső jog, hogy dualista gyakorlat van ugyan, de a nemzetközi szerződést nem feltétlenül transzformálják, hanem az abban foglalt rendelkezések érvényesülését közvetve biztosítják a belső jogszabályokban.¹¹ Magyarországon a dualista-transzformációs rendszer miatt azt kell megvizsgálni, hogy a nemzetközi szerződések kihirdetett formájukban milyen szerepet játszanak a bírósági joggyakorlatban.

⁵ 175 US 677. (1900).

⁶ 630 F.2d 876. (2d Cir., 1980).

⁷ 1988 (3) South African Law Reports 51.

⁸ *Minister for Immigration and Ethnic Affairs v Teoh* (1995) 128 ALR 353.

⁹ *Chow Hung Ching and Another v The King* (1948) 77 CLR 449.

¹⁰ [1977] QB 529.

¹¹ Pl. Nagy-Britannia.

A Magyarország által elfogadott nemzetközi szerződések a transzformáció után a magyar jogrendszerben mint törvény vagy rendelet jelenik meg. A transzformált nemzetközi szerződés azonban sok tekintetben különbözik a nem nemzetközi normát tartalmazó eredetű törvényektől vagy rendeletektől.

Az Alkotmány 7. § (1) bekezdés alapján az államnak biztosítania kell a belső jog és a nemzetközi jog összhangját. Így egy belső jogi norma és egy (transzformált) nemzetközi jogi norma esetleges ellentéte alkotmányos problémát jelent akkor is, ha ugyanazon szintjén helyezkednek el a jogforrási hierarchiában.

Másrészről a nemzetközi szerződés a két- vagy többoldalú nemzetközi jogalkotás terméke, melyben maguk az államok vállalnak kötelezettségeket. A nemzetközi szerződések szövege ezt a tényt tükrözi, és így a nemzetközi norma valamint a belső jogi norma szövege jellegében, dogmatikailag lényegesen különbözik egymástól. Ez problémát nem okoz, ha a nemzetközi szerződés olyan magánjogi jellegű jogviszonyt rendez, melyben magánfelek nem játszanak szerepet. A magánjogi viszonyokat vagy általában magánfeleket érintő jogviszonyokat szabályozó nemzetközi szerződésnél már kétséggé válhat: egy, a belső jogba transzformált nemzetközi jogi norma továbbra is csak az államot kötelezi vagy esetleg a magánfeleket is. E bizonytalanság áll fenn például az emberi jogi egyezményeknél is.

A magyar jogrendszerben a transzformált nemzetközi jogi normákat magánfelek közvetlenül felhívhatják, és a jogalkalmazó szervek közvetlenül alkalmazhatják. A kérdés azonban az, hogy a transzformált nemzetközi jogi normák alkalmasak-e arra, hogy magánfél magánféllel szemben igényt alapozzon rá.

Láthatóan több olyan nemzetközi egyezmény van, amely alkalmas erre a szerepre (pl. a váltójogi egyezmény, a gyermek jogairól szóló egyezmény).

A legtöbb esetben – így az átfogó emberi jogi egyezményeknél – azonban a bíróság a kérdés megválaszolását megkerüli. Ezt az teszi lehetővé, hogy egy, nemzetközi szerződésben biztosított emberi jog, illetve annak vonatkozásai megjelenhetnek és meg is jelennek párhuzamosan belső jogszabályokban is. Ekkor a kihirdetett nemzetközi norma nem játszik elsődleges szerepet a döntésben és az indokolásban.

Az egyik legfontosabb és szemléletes ügy ebben a tekintetben Pfv. 20.838/1997. számú döntése a Legfelsőbb Bíróságnak.¹² Az alperes, egy reklámújság kiadója megtagadta egy hirdetés közzétételét. A felperes felhívta a véleménynyilvánítás szabadságát az Alkotmány 61 §-a, valamint az Emberi Jogok Európai Egyezményének 10. cikkelye alapján. A Legfelsőbb Bíróság azonban az ügyet a Ptk. 75. §-a keretében vizsgálta, mely a személyiségi jogok védelmén keresztül közvetetten védi a véleménynyilvánításhoz való jogot is. A bíróság nem volt hajlandó döntését a fenti egyezményre, mint transzformált nemzetközi jogi normára alapítani, és nyitva hagyta a kérdést: van-e magánfelek közötti hatása e nemzetközi egyezménynek.

Természetesen a nemzetközi egyezményekre több hivatkozást lehet látni a bírói gyakorlatban. Ezek felhívása azonban elsősorban elvi szinten vagy háttérként jelenik meg a döntések indokolásában, nem pedig e döntések jogi alapjaként.¹³

A kilencvenes éveket megelőzően elhanyagolható volt a nemzetközi egyezményekre hivatkozás a bíróságok joggyakorlatában, ugyanis az ország nemzetközi kapcsolataiban

¹² BH 1999. évi 356. eset.

¹³ Ld. pl. Legfelsőbb Bíróság Bf. V. 1115/1997. vagy Kpkf. III. 25.796/1994., Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bíróság I.Bf.639/1997.

a jog kevésbé töltött be kiemelt helyet. A gazdasági-politikai nemzetközi integrálódásban a jog nem játszott jelentős szerepet, így a jogi integrációs tevékenység is fejletlen maradt. A kilencvenes évektől ez változóban van, hiszen az európai integráció vívőereje a jog.

További változás, hogy az utóbbi években Magyarország számtalan nemzetközi szerződéshez csatlakozott, s ezek között rengeteg olyan tárgyú egyezmény van, amelyek a mindennapi jogviszonyokra hatást gyakorolnak. E körbe tartozik például a gyermekek jogairól szóló nemzetközi egyezmény, amely különböző családjogi ügyekben szinte naponta felmerül. Hasonlóan fontos lehet a napi gyakorlat számára az Európai Emberi Jogi Egyezmény.¹⁴ Ennek szabályozási tárgyköre kiterjed olyan gyakori kérdésekre, mint az előzetes letartóztatás, a kisajátítás, a levéltitok tiszteletbentartása, a gyermekek elhelyezésének ügye stb. Az utóbbi években tehát nemcsak számában nőtt a nemzetközi kötelezettségeinknek a köre, de azok tárgykörét illetően is, a mindennapi joggyakorlat szempontjából, változás következett be.

Mindezek ellenére, általában véve és néhány kivételtől eltekintve, a bírói jogalkalmazás a nemzetközi szerződések belső alkalmazását, annak gyakoriságát tekintve, észrevételem szerint jelentősen és általában véve nem változott. Természetesen ismeretlen a nem publikált ítéleteknél a látencia nagysága, ami az alkalmazott nemzetközi szerződéseket illeti, így a megállapítást alapvetően a publikált ítéletek viszonylag vékony szeletére vonatkoztatom.

Vannak egyedi kivételek, amikor magyar bíróság nemzetközi szerződéseket következetesebben vagy hangsúlyozottabban alkalmaz.

Példaként említem azt a különleges körülményt, amikor egy egész jogterület alapvető szabályait nemzetközi egyezmény szabályozza, nevezetesen a váltójogot. A váltójogban Magyarországon az 1930-as genfi váltójogi egyezmény adja a szabályozás alapját. Az 1965. évi 1. tvr.-rel kihirdetett egyezményt alkalmazzuk, így a bírói jogalkalmazás is e jogterületen közvetetten mindannyiszor erre a nemzetközi dokumentumra hivatkozik.

További kivétel az előbb említett egyezmény a gyermekek jogairól, valamint az ún. „skinhead ügyben” született ítélet (BH 1994. évi 299.), amelyben, korábban példátlan módon, a bíróság igyekezett a Btk. 155–156. §-a nemzetközi vonatkozásait is feltárni. A népirtás és a nemzeti, népi, faji, vallási csoport elleni izgatás tényállásával kapcsolatosan a Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy ezek hazai alkalmazására még nem alakult ki joggyakorlat, ezért nem szükségtelen megnézni a külföldi joggyakorlatot. Ennek alapjául szolgált az 1948. évi genfi egyezmény a genocídium tilalmáról, továbbá az 1976. évi 27. tvr.-rel kihirdetett apartheid ellenes egyezmény, illetve az ehhez kapcsolódó ENSZ gyakorlat. Ez azt mutatja, hogy a legfelsőbb bírói fórumon van hajlandóság a nemzetközi szerződések, gyakorlat figyelembevételére. Maga a bíróság azonban maga is hangsúlyozta, hogy ez kivétel, tekintettel a hazai joggyakorlat hiányára.

A gyér gyakorlat miatt nehéz tendenciákat meghatározni. Akad olyan bírósági határozat, amelyben magyar jogszabály értelmezése során a Legfelsőbb Bíróság nem vett figyelembe olyan nemzetközi gyakorlatot, amelyet az egyik fél hívott fel az eljárásban.¹⁵ Itt a postai törvény postai alapszolgáltatásokról szóló fogalmát kellett értelmezni. (Eljárás indult egy olyan cég ellen, amely postai szolgáltatások körébe tartozó tevékenységet folytatott, miközben a postáról szóló törvény szerint ilyen tevékenységet csak a

¹⁴ Róma, 1950, kihirdetve a módosított 1993. évi XXXI. törvénnyel.

¹⁵ BH 1996. évi 125. eset.

Magyar Posta folytathat.) A perben hivatkoztak az Európa Közösségek jogára, az Európai Bíróság határozataira a fogalom értelmezésével kapcsolatosan. A Legfelsőbb Bíróság döntésénél ez az érvelés láthatóan nem játszott szerepet.

Vajon mi az oka annak, hogy a bírói jogalkalmazásban, a publikált ítéleteknél viszonylag ritkán fordulnak elő a nemzetközi egyezmények?

E ponton csak feltételezésekre lehet hagyatkozni, és a lehetséges okokat körvonalazni.

Kézenfekvő okként azt említeném meg, hogy a bíróságok elé kerülő ügyek tárgya az ügyek számához képest kevés esetben esik egybe a nemzetközi szerződésekben szabályozott jogviszonnyal. Ez csökkenti a nemzetközi egyezmények alkalmazhatóságát, kivéve a mindennapi jogviszonyokat szabályozó, magánfeleket is közvetlenül érintő egyezményeket.

Az okok között szerepelhet, hogy a felek nincsenek felkészülve a nemzetközi egyezmények eljárásban történő felhívására, és így a bíróság sem kerül olyan kényszerbe, hogy állástfoglaljon a nemzetközi jogi eredetű norma alkalmazhatóságával kapcsolatban, illetve értelmezze azt. Ugyanakkor a bíróságok számára a nemzetközi jog gyakran idegen jogterületet jelent, sajátos, a belső jogétól nagyban eltérő dogmatikai háttérrel.

További ok lehet, hogy nem válik átütővé, nem kerül be az ítéletek indoklásába a nemzetközi egyezményekre hivatkozás. Ez természetesen akkor lehetséges, ha a bíróság az ítéletét nem nemzetközi szerződésre alapítja, illetve a fél érveiben a felhívott nemzetközi eredetű jogi norma nem hangsúlyos. A bíróságok láthatóan vonakodnak a transzformált nemzetközi jogi normához nyúlni, amennyiben valamely belső eredetű jogszabály alkalmazása is lehetséges valamilyen módon.

A nemzetközi szerződések belső, bírói értelmezésével és alkalmazásával kapcsolatban indokolt a nemzetközi szerződések két csoportjának elkülönítése.

Vannak olyan nemzetközi szerződések, amelyek nem tipikus tárgyai a nemzetközi bírói vagy egyéb szervek, szervezetek jogalkalmazásának. Ezek rendelkezéseiket az egyes államok külön-külön, elsősorban belső jogrendszerükben, joggyakorlatukban alkalmazzák. A nemzetközi szerződések többsége nem tárgya a nemzetközi jogalkalmazásnak olyan értelemben, hogy nemzetközi szervek rendelkezéseiket nem alkalmazzák (mert erre nincs joghatóságuk) vagy nem alkalmazzák (mert erre még nem volt lehetőségük). Ilyen pl. az imént említett genfi váltójogi egyezmény, melyet az egyes államok bíróságai saját maguk, saját belátásuk szerint értelmeznek, de nincs nemzetközi bíróság mely értelmezné, alkalmazná. Ekkor nagy valószínűséggel a különböző államok bírói gyakorlatában egyes azonos rendelkezések tekintetében különböző értelmezések alakulnak ki.

Vannak olyan nemzetközi szerződések, amelyek viszont a nemzetközi jogalkalmazás tárgyai, és azokat nemzetközi szervezetek működésük során, nemzetközi konfliktusmegoldó szervek (nemzetközi bíróságok, bizottságok) nemzetközi jogvitát eldöntve alkalmazzák. Ez az elkülönítés azért indokolt, mert az utóbbi esetben a szerződés szövegére ráépül egy sajátos értelmezés, kialakul egy jellemző fogalmi rendszer, dogmatika, és kapcsolódó, alkalmazott jogelvek hálózata.

A nemzetközi jogalkalmazás tárgyát nem képező szerződést alkalmazni kívánó belső bíróság a kihirdetett jogszabály pusztá szövegével kerül szembe. A bíró ezen jogszabály szövegét veszi, értelmezi és alkalmazza. A bíró a szövegből adódó értelmezési lehetősé-

gek közül saját belátása szerint választ, figyelemmel az értelmezés természetes és jogi kötöttségeire (pl. grammatikai és logikai szabályok, valamely belső jogi elv hatása stb.)

A másik esetben azonban a szerződés szövege mögött már egy többé-kevésbé kiépült dogmatikai réteg és sajátos értelmezés van, melyet a nemzetközi jogalkalmazás alakított ki. Kézenfekvő példa e tekintetben az imént már hivatkozott Emberi Jogok Európai Egyezménye. Az ebben előforduló jogokat, annak tartalmát, az egyezmény végrehajtását elősegítő strasbourgi szervek (Emberi Jogok Európai Bizottsága és Bírósága¹⁶) igen részletesen elemezték és értelmezték az eléjük kerülő esetek eldöntése során. Igen kiterjedt esettajróról van szó, a Bizottság elé, fennállása alatt hozzávetőleg negyvenezer ügy került. Ezen esettajróban felépült egy kiterjedt dogmatika az egyezmény igen szikár szövegére, sajátos fogalmi meghatározásokkal, fogalomrendszerrel, elemzési szempontokkal, kapcsolódó jogelvek hálózatával.

A nemzetközi jogalkalmazás tárgyát képező szerződést alkalmazni kívánó belső bíróság előtt alapvető kérdésként merül fel, hogy köteles-e figyelembe venni a nemzetközi jogalkalmazás során kialakuló dogmatikát, a nemzetközi szerződés szövegét alkalmazó és értelmező nemzetközi esettajró, vagy ettől függetlenítheti magát.

Ez a kérdés átvezet a következő témához, amely a nemzetközi bíróság döntések belső jogi joghatásáról szól.

A nemzetközi bíróságok ítéletei

A téma szempontjából a nemzetközi jogalkalmazásnak két részét látom megkülönböztethetőnek. Egyrészt nemzetközi jogi normát alkalmazhatnak nemzetközi szervezetek és szervek működésük során, másrészt a nemzetközi jog alkalmazása akkor is bekövetkezik, amikor egy nemzetközi (tipikusan államok közötti) vitát kell megoldani valamely nemzetközi konfliktusmegoldó szervnek. A nemzetközi konfliktusmegoldó szervezeteknek két nagy csoportja van: a nemzetközi bíróságok, amelyek szigorúan rögzített formális eljárásban a felekre kötelező döntést hoznak, illetve az egyéb konfliktusmegoldó szervek (jellemzően „bizottság” elnevezéssel), informálisabb eljárást követnek, és döntésük önmagában nem kötelező az eljárásban résztvevő felekre nézve. Bírói fórum viszonylag kevés van a mai nemzetközi jogban, míg a bizottságok száma egyre nagyobb, és olyan szerződésekhez is kapcsolódnak állandó jelleggel, mely egyezmények a magánfelek jogviszonyait is érintő rendelkezéseket tartalmaznak, illetve előttük magánfelek is felléphetnek. E szervek már tekintélyes esettajró építettek fel az általuk értelmezett egyezménysszövegekre.

A nemzetközi bíróságok ítéletének a hazai bíróságokra gyakorolt hatása azért kérdéses, mert a nemzetközi bírói fórumok alapokmányai általában kikötik hogy az adott bíróság döntései csak a vitában álló felekre kötelezőek. Ugyanakkor felmerülhet, hogy milyen hatása van ezen nemzetközi fórumok ítéletének mindazokra a nemzeti bírói fórumokra, amelyek részesei annak a nemzetközi egyezménynek, amelynek alapján a nemzetközi fórum határozatot hozott. Annak ellenére, hogy valamennyi részes állam értelemszerűen nem érintett egy-egy ügyben, vajon a nemzeti bíróságokra van-e hatása ezen ítéleteknek? Kötelező-e számukra figyelembe venni a nemzetközi bíróságon született ítéleteket?

¹⁶ Egységes bíróság állt fel 1998. november 1. napjával.

Az államok (így Magyarország is) kötelezettséget vállalnak arra, hogy a ratifikált nemzetközi egyezmények rendelkezéseit betartják. A hazai bíróságok, pedig kötelesek ezen nemzetközi szerződéseket alkalmazni, amennyiben azok a magyar jogrendszer részévé válnak. E vonatkozásban a leglényegesebb kérdés úgy formulázható, hogy Magyarország nemzetközi kötelezettségeit pusztán az elfogadott nemzetközi szerződések alkotják-e, avagy az említett szerződések, de mindazzal a nemzetközi bírósági értelmezéssel, amely az egyezményszövegre ráépült. Másként fogalmazva: a vállalt kötelezettség tartalma csak a szerződések leírt szövege, vagy azok nemzetközi bírói fórum által értelmezett szövege.

Kézenfekvő példaként említem az Emberi Jogok Európai Egyezményét.¹⁷ Ezt az 1993. évi XXXI. tv.-vel hirdettük ki, és transzformált jogként a bírói gyakorlatnak alkalmaznia kell. Az a kérdés, hogy a magyar bíróság köteles-e a strasbourgi Európai Emberi Jogi Bíróság ítéleteit is figyelembe venni, vagy sem. A válasz nem egyértelmű, ugyanis maga az egyezmény ilyen kötelezettséget nem tartalmaz. Az egyezmény 46. cikke¹⁸ szerint a bíróság ítélete az ügyben érintett felekre nézve és csak az adott ügyre nézve kötelező. A Bíróság mindig egyedi esetet bírál el, és erre mondja ki, fennállt a jogsértés vagy sem. Nem kötelezheti arra az államot, hogy jogszabályát változtassa meg, vagy az Egyezménnyel ellentétes gyakorlatát küszöbölje ki. Formailag még az érintett államnak is annyi a kötelezettsége számára kedvezőtlen ítélet esetén, hogy az adott ügyben a megesett jogsértést orvosolja.

Annak ellenére, hogy nincs precedensjog, a strasbourgi bíróság esetjoga többé-kevésbé összefüggő, következetes, az esetek egymásra épülnek. Ennek alapján valószínűsíthető, hogy különböző tanácsok eljárása esetén is, a Bíróság azonos kérdést azonos módon dönt el. A gyakorlatban mindenképpen célszerű tehát az államnak a konkrét jogsértés orvoslásán túlmenni, és az egyedi jogsértés alapjául szolgáló jogszabályt illetve gyakorlatot kiküszöbölni (ha van ilyen). Ennek híján ugyanis várhatóan újabb és újabb kedvezőtlen döntésekre számíthat Strasbourgban. Ugyanezen megfontolások érvényesek természetesen az ügyben nem érintett, de az Egyezményben részes, más államokra is.

Nincs tehát szó arról, hogy kötelező a strasbourgi ítéletek belső jogi alkalmazása. Ezek felhívása valamely fél részéről legfeljebb az érvelést gazdagítja és teszi hitelesebbé.¹⁹ Ugyanakkor Magyarország érdeke, hogy a hazai bíróságok tekintetbe vegyék a strasbourgi ítéleteket. Így például, ha egy Spanyolország elleni panaszban ítéletet hozott a Bíróság, úgy arra számíthatunk, hogy azonos jellegű ügyben egy Magyarország elleni panaszban is hasonló ítélet születik. (Akad persze példa ennek az ellenkezőjére is.) Amennyiben a hazai bíróságok nyomon követik és figyelembe veszik a strasbourgi ítéleteket, úgy megelőzhető hasonló ügyekben a Magyarországgal szembeni elmarasztalás. Ennek nincsenek intézményes biztosítékai a magyar bírósági szervezeten belül, tudomásom szerint más államokban sem lehet találkozni formális biztosítékkal. Lehetséges megoldásként kínálkozna, ha a Legfelsőbb Bíróság valamely ügyben *obiter dicta* rögzítené, hogy a magyar bíróságoknak tekintettel kell lennie a strasbourgi ítélkezésre, ha az

¹⁷ Részletesebben ld. BLUTMAN LÁSZLÓ: Az Európai Emberi Jogi Egyezmény a magyar belső jogban. *Európa Fórum* II/1. szám (1992) 92. p.

¹⁸ Az 1998. évi XLII. törvénnyel kihirdetett módosító jegyzőkönyv értelmében.

¹⁹ Ezzel szemben az Európai Közösségek legfőbb bírói szerve az Európai Bíróság már megvetette ítéletei precedens jellegének alapjait, erre később részletesebben utalok.

egyezményben rögzített tárgykörben járnak el, vagy az előttük fekvő ügyben mérlegelik a nemzetközi fórumon született indoklás tartalmát, amennyiben valamely fél ezt felhívja.

A nemzetközi jogot alkalmazó külföldi nemzeti bíróságok ítéletei

A nemzetközi szerződések más nemzeti bíróságok által történő értelmezése, alkalmazása vajon hatással van-e és lehet-e a magyar bíróság jogalkalmazására? Természetesen ezek kötelező erejéről nem beszélhetünk. Ilyen esetekben valamely nemzetközi jogi normának belső jogi értelmezéséről van szó, amelyek államonként jelentősen eltérhetnek ugyanazon normaszöveg tekintetében is, és sajátos, egyoldalú állami értelmezést jelentenek.

Nem kizárható azonban, hogy a magyar bíróságok előtt a felek felhívják más nemzeti bíróságok ítéleteit, hitelesebbé téve érvelésüket. Ehhez szükséges az adott nemzetközi jogi normára vonatkozó sajátos nemzeti joggyakorlatok ismerete, ami jelentős többlet lehet egy-egy ügyben való jogi képviselő során.

A már említett váltójog területén igen kézenfekvő lett volna, ha az ezzel összefüggő perekben a peres felek a genfi váltójogi egyezményben részes más államok bíróságainak gazdag belső joggyakorlatára hivatkoznak, azonban ilyen hivatkozásról nincs tudomásom. Mindez azért lett volna érdekes, mert a magyar bírósági ítélezésben zömében a kilencvenes évek elején épült ki (újra) a váltójog dogmatikája, alakult a genfi váltójogi egyezmény bírói értelmezése, és egyes problematikus, addig be nem járt kérdéseknél, a külföldi joggyakorlatot felhívó érvelés hatékonyságát elvitatni nem lehet.

Kitekintés az Európai Közösségekre

Mennyiben jelenthet más feladatot az európai jognak a magyar bírói fórumokon történő érvényesítése csatlakozás esetén az egyéb nemzetközi jogi normákhoz képest?²⁰

Mára közhellyé vált az Európai Közösségekben, hogy a tagállamok nemzeti bíróságai nem csupán nemzeti bírói fórumok, hanem egyben a Közösségek bíróságai is. Ugyanis ezen fórumok is előtt lehet ellenőrizni, hogy a tagállamok miként szereznek érvényt a közösségi jogszabályoknak. Közvetlenül alkalmazható közösségi normák esetében pedig ezen nemzeti bíróságok előtt, magánfelek kikényszeríthetik a közösségi jogban meghatározott jogokat. A különböző belső bírósági eljárásokban, a Közösségek jogszabályaira hivatkozva vitatkozhatnak majd a felek.

A nemzetközi jog és a közösségi jog hazai bíróságok által történő alkalmazása szempontjából a legfőbb különbségeket a következőkben látom.

a) A közösségi joganyag terjedelme nagyságrendjében hozzávetőleg majdnem akkora, mint a hatályos magyar jogszabályok terjedelme. Természetesen a közösségi normák között lesz olyan, amely sohanem kerül magyar bíróságok elé, vagy tárgyánál fogva, vagy azért, mert közvetlenül nem hatályos és alkalmazható. Ennek ellenére az elvileg a belső jogban is alkalmazandó közösségi joganyag jelentős mennyiségű, és összehason-

²⁰ A normaszinten való különbségekre ld. BODNÁR LÁSZLÓ: A nemzetközi jog – az Európai Közösségek joga – és az államon belüli jog viszonyáról. *Európa Jogi Tájékoztató* 1994/1. 13. p.

líthatatlanul nagyobb terhet ró a jogalkalmazásra, mint a Magyarországra nézve kötelező nemzetközi szerződések applikálása.

b) A Közösségek joga alapvetően és átfogóan érinti a mindennapi élet jogviszonyait. A belső bíróságokon tehát mindennapos ügyé válhat annak alkalmazása. Így Magyarország csatlakozását követően minden bírósági szinten gyakran alkalmazni kell majd a közösségi jogot. Míg számos nemzetközi szerződés tárgyánál fogva legfeljebb elvileg merülhet fel belső bírósági eljárásokban, hiszen tipikusan nem a magyar belső jogviszonyokat érintő kötelezettségeket tartalmaz, addig a közösségi jog jelentős részben közvetlenül magánfeleket is érint, belső jogviszonyokat keletkeztet vagy módosít. Alkalmazásának kérdése bármikor felmerülhet. Példaként említhető az áruk szabad áramlását biztosító közösségi rendelkezések területe, mely rendelkezések alkalmazása sok esetben büntetőeljárásban vetődött fel, és került előzetes döntés végett a Közösségek legfőbb bírósági szervéhez, az Európai Bírósághoz.

c) Az Európai Közösségeknek komplex jogrendszere van, emögött részletesen kidolgozott dogmatika áll. Kialakult egy sajátos fogalom- és elvrendszer, az Európai Közösségek bíróságai hatalmas esetjogot alakítottak ki. A közösségi jogszabályok adekvát alkalmazásához nem elég a joganyag szövegrétegéből kiindulni, hanem az esetjog, a dogmatikai konstrukciók ismerete is szükséges.

Az Európai Bíróság a következő klasszikus megállapítást tette a *Costa v. ENEL* ügyben.²¹

„A hagyományos nemzetközi szerződésekkel szemben, a [Római] Szerződés saját jogrendszert teremtett, amely hatálybalépésével a tagállamok jogrendszerének szerves részévé válik, és amelyet bíróságaik kötelesek alkalmazni... a tagállamok korlátozták szuverenitásukat, jóllehet korlátozott területeken, és ily módon egy olyan normarendszert teremtettek, amely kötelezi az egyéneket csakúgy, mint magukat a tagállamokat.”

Az Európai Közösségek jogának alkalmazása összehasonlíthatatlanul nagyobb felkészültséget követel, mint egy egyszerű nemzetközi egyezményé. Ez utóbbiak esetében, csak viszonylag ritkán létezik – az értelmezést és alkalmazást determináló – a szövegre tegre ráépülő dogmatika.

d) Az Európai Közösségek jogát, bizonyos jogszabályait – ellentétben a nemzetközi joggal –, csak monista rendszerben lehet alkalmazni a tagállamok belső jogában, azaz itt a transzformációs megoldás nem működik. Így van ez még azon államok tekintetében is, amelyek egyébként a nemzetközi szerződéseket transzformálják belső jogukba, azaz dualista gyakorlatot követnek. A közvetlen hatály elve, amely az Európai Közösségek jogrendjének egyik legalapvetőbb elve,²² – és e körben – eleve feltételezi és megköveteli a monista gyakorlatot. A római szerződés 249. cikke a rendeleteknél, mint közösségi jogforrásnál *expressis verbis* előírja a közvetlen alkalmazhatóságot, amely ugyancsak eltérést követel a dualista gyakorlattól.

A közösségi jog által kikényszerített részbeni monista gyakorlat olyan jogi problémákat és konstrukciókat vet fel, amelyek ismeretlenek lehetnek a dualista gyakorlatot folytató államok bíróságai számára. Éppen ilyen a közösségi jog közvetlen hatályának és

²¹ *Costa v ENEL* 6/64. (1964) ECR 585.

²² Ld. erről magyar nyelven: *Európai közjog és politika* (szerk. Kende T.) Budapest 1995. 331–346. p.

közvetlen alkalmazhatóságának kérdése.²³ Pl. a nemzeti bíróságnak tudnia kell, hogy a közösségi jog valamely normájának van-e közvetlen érvényesülése vagy sem, és ehhez nyomon kell követnie az Európai Bíróság gyakorlatát abból a célból, hogy meggyőződjön róla, az adott rendelkezéssel kapcsolatban született-e már ítélet vagy sem.

Az említett jellemzőkön túl és részben azokból adódóan az Európai Közösségek tagállamainak bíróságaira sajátos kötelezettségek hárulnak. E kötelezettségek alapvetően az Európai Gazdasági Közösséget alapító 1957-es római egyezmény 10. cikkében²⁴ megfogalmazott elven alapulnak, amely kimondja:

„...a tagállamok megtesznek minden megfelelő, általános vagy egyedi intézkedést abból a célból, hogy biztosítsák a jelen szerződésből vagy a Közösség szerveinek aktusaiból eredő kötelezettségek teljesülését...”.

Ezen általános kötelezettség a közösségi jog sajátosságaiból fakadóan nemcsak a tagállam kormányaira, hanem a tagállamok bíróságaira, mint állami szervekre is lebontható, konkrét kötelezettségeket tartalmaz, nem szólva azon sajátos, konkrét kötelezettségeket tartalmazó rendelkezésekről, amelyek az egyezmény egyéb részeiben fellelhetők. E kötelezettségek az alábbiak szerint körvonalazhatóak.

1. A tagállamok belső bíróságainak közösségi jogra irányuló jogalkalmazását nagyban érinti az előzetes döntés iránti eljárás intézménye (az Európai Gazdasági Közösséget alapító 1957. évi módosított római szerződés 234. cikke), és ez a belső bíróság eljárásában egy újabb adalék, néhány fontos problémával, a belső bíróságok részére előírt kötelezettségekkel. Az előzetes döntés iránti eljárás a közösségi jog egységes alkalmazása, illetve a tagállamok nemzeti bíróságainak tehermentesítése érdekében kialakított sajátos referálási rendszer. A közösségi jog nemzeti bíróságok előtti közvetlen érvényesítése körében lehetőség nyílik – illetve kötelezettség keletkezik – előzetes döntés formájában előzetes jogi véleményt kérni az Európai Bíróságtól az alkalmazandó jogszabály értelmezésére, tartalmára, hatókörére, esetlegesen érvényességére vonatkozóan. A csatlakozást követően ez a lehetőség segítheti a magyar bíróságok munkáját, ugyanakkor ez a felterjesztési jog számtalan problémát fog felvetni, elsősorban a jogerős döntéseket hozó bíróságok számára (pl. a felterjesztés módja, formája, a feltett kérdések megfogalmazása tekintetében).

Nem közösségi nemzetközi jog alkalmazása esetén ilyen eljárás nem létezik. Egyes belső jogokban fellelhető hasonló rendszer, így pl. az Egyesült Államokban (ellenkező irányban): ha a szövetségi bíróságnak valamely tagállam belső jogát kell alkalmaznia, kérdéssel fordulhat a helyi bírósághoz a tagállam belső jogával kapcsolatosan.

2. Az 5. cikkben alapszik a *Marleasing* ügyben,²⁵ az Európai Bíróság által hozott ítéletnek azon rendelkezése, amely kimondja, hogy a tagállamok nemzeti jogát a közösségi joggal összhangban, annak tükrében kell értelmezni és alkalmazni (közösségi hűség elve). Ennek sokrétű hatása van a csatlakozó állam egész jogrendszerét illetően. Egyre kisebb lesz az a jogi terület, amelyet a közösségi jogtól függetlenül alkalmazhat és ér-

²³ A két jelenség megkülönböztetésének problémájára ld. pl. MEDHURST, D.: *EU Law*. Oxford 2001. 32–38. p., CRAIG, P. – DE BURCA, G.: *EU Law*. Oxford 1998. 106–107. p.

²⁴ Az Amszterdami Szerződés módosítása után.

²⁵ *Marleasing SA v La Comercial Internacional de Alimentación SA* Case C-106/89. (1990) ECR I-4135.

telmezhet a tagállam bírósága. Ugyanakkor csatlakozás esetén azon magyar jogszabályok alkalmazásánál is szükséges lehet a közösségi jogi felkészültség, amelyeknél közvetlenül nem vetődik fel annak alkalmazása.

3. Láthatóan egyre szilárdabb alapon nyugszik azon tétel, hogy a nemzeti bíróságok kötelesek elkerülni minden olyan döntést, amely ellentétben áll a közösségi szervek, így különösen a Bizottság vagy az Európai Bíróság döntéseivel.²⁶ Az Európai Bíróság döntéseinek precedensjellegét és irányadó mivoltát számos ítélet alapozza meg a 234. cikk értelmében indult előzetes döntési eljárással összefüggésben.²⁷ Ez ugyancsak feltételezi, hogy a nemzeti bíróságok állandó figyelemmel kövessék a luxemburgi bírósági gyakorlatot.

4. Mindez különösen kiemelendő akkor, ha látjuk, hogy a tagállamok bíróságai akkor is kötelesek felhívni a közösségi jogot, amennyiben a vitában álló felek ezt nem teszik meg. A nemzeti bíróságok ezen kötelezettsége Lang szerint levezethető a *Peterbroeck, van Campenhout* ügyben hozott ítéletből, amely a következőt mondja:²⁸

„...a nemzeti bíróságok elzárása attól, hogy saját kezdeményezésre felhívjanak közösségi jogszabályokat, nem tűnik ésszerűen igazolhatónak a jogbiztonság és az eljárás megfelelő lefolytatásának elvei tükrében.”

A *Van Schijndel* ügyben ellenben az Európai Bíróság már határozottan kimondta, hogy a nemzeti bíróságnak akkor is alkalmaznia kell a közösségi jogot, ha azt a felek nem hívják fel az eljárásban.²⁹

Ebben látom a nemzetközi jog és a közösségi jog hazai bíróságok által történő alkalmazása szempontjából a legfőbb különbségeket, illetve e különbségekkel kapcsolatos általános problémák és kérdések legfőbb keresztútjait.

²⁶ Ld. *Delimitis v. Henninger Brau AG* Case C-234/89. (1991) ECR I-935, ld. erről továbbá LANG, J.T.: *The Duties of National Courts under Community Constitutional Law*. 22 (1997) *European Law Review* 3. p.

²⁷ Először *Da Costa en Schaake NV v. Nederlandse Belastingadministratie* Cases 28-30/62. (1963) ECR 31., de különösen *CILFIT Srl. v. Ministry of Health* Case 283/81. (1982) ECR 3415., ld. erről CRAIG, P. – DE BURCA, G.: *EC Law*. Oxford 1997. 406–415. p.

²⁸ 212/92. (1995) ECR I-4500., idézi LANG, 13. p.

²⁹ *Van Schijndel* 430,431/93 (1995) ECR I-4705, idézi LANG 14. p.

LÁSZLÓ BLUTMAN

INTERNATIONAL LAW IN THE COURTS' PRACTICE
IN HUNGARY

(Summary)

Nowadays Hungary's integration into the international and the European legal order and structures is a popular subject in the Hungarian legal literature. One segment of this problem is the application of international legal norms by internal courts.

The paper offers an account of the tendencies one can observe in the Hungarian courts' practice relating to the application of various international legal norms. It assesses four typical situation in which international legal norms or foreign courts' decisions can influence the handling of a case by an internal court.

The first point concerns the international customary law and its possible effect on the internal courts. The second point considers the international conventions showing how they are being applied in courts. The author then addresses the problems of under what circumstances an international court's decision may be relevant for an internal court. The fourth point discusses the possible influence a foreign national court's decision may have on cases in internal courts.

In the context of this subject the paper makes distinction between general international law and the law of the European Communities. The latter lays special duties on the national courts of the Member States. The author also outlines the distinctive characteristics of these duties.